

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ГОЛОВНОГО ТЮРЕМНОГО УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

І. О. Левчук

Актуальність перетворення та реформування пенітенціарії сучасної України зумовлює необхідність звернення до історичного досвіду та вивчення схожих трансформаційних процесів, які відбувалися у другій половині XIX ст. Серед реформ пенітенціарної системи другої половини XIX століття вагоме місце посідає реформа 1879 року, яка означена в історико-правовій літературі тюремною реформою, сутність якої полягала у зміні законодавства та реорганізації системи закладів виконання покарань.

До початку проведення реформи пенітенціарна система не мала чітко зрозумілої вертикалі управління. Це стосується як управління на місцях, так і органів центральної влади, до яких, за законом, належали Піклувальний комітет в'язниць, який здійснював головне управління місцями позбавлення волі, а також - Міністерство Внутрішніх Справ та Міністерство Юстиції. У зв'язку з цим Л. Б. Смирнов зазначає, що пенітенціарна система того періоду була розподілена між 8 відомствами. На думку ж М. К. Батчаєвої, до 1879 року в Російській імперії не було єдиного тюремного управління, його заміщували 15 відомств, яким підпорядковувалися в'язниці [1].

Така система управління була громіздкою і заплутаною. Вона не дозволяла мати єдиного координуючого центру ні на місцях, ні в центрі, ні в питаннях взаємин між центральними і місцевими органами. Уряд, усвідомлюючи цю проблему, вже у 1879 році створив Головне тюремне управління (ГТУ – далі), яке наділялося певними правами окремого міністерства і втілювало в життя основні напрямки тюремних перетворень в Російській імперії аж до 1917 року.

Суть реформи зводилась до наступного: в Петербурзі створювався центральний орган управління в'язницями. Він включав в себе декілька відділень з різними адміністративними та господарськими завданнями. В губерніях створювалися губернські тюремні інспекції. Головні тюремні інспектори з центру

ревізували губернії. Про свою діяльність управління щорічно звітувалося. Перший такий звіт охопив період з 16 липня 1880 року до кінця 1881 року. В цьому звіті відображався хаотичний стан місць позбавлення волі. Загальна кількість в'язниць, не рахуючи поліцейських арештантських приміщень, сягала 767. Кількість тюремного населення станом на 1882 рік становила 93 108 людей. Таким чином, новий центральний орган з перших же кроків своєї діяльності мав у своєму розпорядженні майже стотисячну армію ув'язнених [2, с. 13].

За існуючих умов переповнення арештантських місць на 25% та неспроможності держави у достатньому фінансовому забезпеченні (як для будівництва нових закладів позбавлення волі, так і для облаштування існуючих) не могло і мови бути про корінні перетворення тюремної системи в короткий час. У зв'язку з цим К.К. Грот писав, що "при існуючому стані тюремної системи, на долю нового управління (мається на увазі ГТУ) припадає багато праці, перед тим як з'явиться реальна можливість приступити до реформаторських дій" [3, с. 243].

Вже протягом перших 5 років діяльності ГТУ було створено 24 губернські тюремні інспекції (на Україні – у Катеринославській, Київській, Полтавській, Харківській, Херсонській і Чернігівській губерніях). Однак у 1895 році реорганізація місцевого управління тюремною частиною була призупинена. Це було пов'язано з передачею ГТУ з-під юрисдикції Міністерства внутрішніх справ до Міністерства юстиції. Таким чином, ГТУ не виконало одного із основних завдань – скасування багатоначальності в управлінні місцями ув'язнення та його централізації у своїх руках [4, с. 232-233].

Що стосується питання тюремного законодавства, ГТУ повинно було б виступати ініціатором створення законів, які стосувалися б облаштування місць позбавлення волі, визначення умов утримання та звільнення з цих закладів. Але навіть закон від 13 грудня 1895 року про переведення ГТУ з відомства МВС до Міністерства юстиції не здійснило ніякого впливу на пробудження уваги законодавця до тюремної справи. Характерно, що після даного переводу ГТУ із відомства МВС до Міністерства юстиції, перший законодавчий акт стосувався заміни гудзиків на уніформі чинів тюремного відомства. Інші ж закони частіше

стосувалися лише тих чи інших місць позбавлення волі (питання харчування ув'язнених, відкриття чи закриття тюрем, зміни штату різних тюрем), але рідко – покращення тюремної системи в цілому [2, с. 14].

В той же час варто врахувати і позитивний аспект роботи Головного тюремного управління, яке виокремило в ході своєї діяльності причини, що призвели до жахливого стану каральних закладів та недосконалість законодавства, яке регулювало інститут покарання. Система управління місць позбавлення волі була занадто громіздкою, а тому на практиці це призводило до неможливості дотримання значної кількості правових приписів системи виконання покарань. Основною ж перешкодою якісних перетворень, як і раніше, залишався саме дефіцит коштів (так в 1879 році замість запрошених 737 000 руб. ГТУ отримало лише 177 500) [3, с. 246].

Отже, необхідність реформування пенітенціарної системи Російської імперії у другій половині XIX ст. була зумовлена в перш за все невідповідністю кримінального законодавства, що проявлялося у відсутності цілісної загальнодержавної тюремної системи та центрального державного органу управління пенітенціарними установами. Таким чином, створення Головного тюремного управління в другій половині XIX ст. стало не лише нагальною потребою вищого керівництва, а й конкретним предметом державної політики. З огляду на проведений аналіз, можна дійти висновку, що проведена реформа покращила управлінську діяльність пенітенціарних закладів, але докорінно не змінила суть пенітенціарної політики держави.

Література

1. Славинский Н. В. Создание Главного тюремного управления Министерства внутренних дел Российской империи / Н. В. Славинский // Общество и право. – №3 (25). – 2009. – с. 242-245.

2. Гернет М. Н. История царской тюрьмы. Том 3. – М. : Государственное Издательство Юридической Литературы, 1951. – 357 с.

3. Упоров В. И. Пенитенциарная политика России в XVII-XX вв. : историко-правовой анализ тенденций развития. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2004. – 610 с.

4. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX - на початку XX ст. / О.Н. Ярмиш . – Харків : Консум, 2001 . – 286 с.